

JEL: J24, M21, R19

<https://doi.org/10.46361/2449-2604.9.3.2022.56-72>

Iamze Surmanidze

*Batumi Shota Rustaveli State University
Georgia*

HUMAN CAPITAL TRANSFORMATION AND BUSINESS POTENTIAL UTILIZATION FACTORS IN THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF ADJARA

The aim of the article is to assess the potential of human capital development and the level of their economic activity in the Autonomous Republic of Adjara. The article describes the features of the formation of human capital in the region, the necessity of its development along with the factors of using business potential for sustainable socio-economic development of the region.

The article highlights the dangers and threats that threaten the future development of human capital and small and medium-sized businesses in Adjara, the need to implement adequate measures is noted. Finally, it was determined that the correct policy for the formation and effective use of competitive human capital, the promotion of innovative entrepreneurship, the optimal use of local resource potential, and the implementation of policy stimulating production are the most important strategies for the development of the region.

Although the potential of human capital development in Adjara is great, the level of their economic activity is decreasing, i.e. skills are not being used properly, so it is necessary to implement adequate measures. The dangers and risks that threaten the future development of human capital and small and medium businesses in Adjara are highlighted. In particular, the outflow of qualified labor resources due to the economic crisis; aging of the population and reduction of the labor force; Insufficient financial resources to provide competitive staffing. The dangers of intellectual and qualified labor resource outflow and migration are especially acute in the mountainous municipalities of Adjara.

All of the listed problems are obstacles to the development of regional business, which in itself prevents the improvement of the population's welfare and the quality of life. Economic growth and development will be supported by the training of highly qualified workforce and human capital. Competitive human capital is the main resource for the innovative development of both the region and the country. It is the transformation of human capital that determines the development of innovative economy. Innovative potential is a determining factor of business competitiveness. In the conditions of increasing competition, it is very important to raise entrepreneurial skills and innovative knowledge for production oriented to market demands. Therefore, it is necessary to form human capital focused on innovative development. The labor force and small enterprises do not have the necessary resources to make changes in the structure of human capital, therefore it is important to directly involve the employer and the state in the formation of human capital to

improve the quality of human capital. Promotion of innovative entrepreneurship is important in regional business development. Therefore, we believe that it is necessary to mobilize investments to open highly productive, innovative competitive enterprises.

The development of human capital depends on demographic trends, on the potential of the labor force in the region, on the threats its solution measures which should be taken for its resource provision. Those problems that have a negative influence on the demographic balance will directly hinder the socio-economic development of the region, therefore it is important to pursue a policy focused on demographic security. This policy involves preventing population decline and aging; stopping migration processes; strengthening human capital; raising the standard of living.

In addition to demographic factors, of course the development of the business sector in the region is determined by the resource potential and business environment. The geographical location and natural diversity of the Autonomous Republic of Adjara, with its distinctive individuality, creates resource potential and the possibility of increasing the competitiveness of the territorial unit. It is important to use unused resources rationally.

Adjara municipalities have different economic spectra. Some economic sectors are less highlighted due to scarcity of existing resources or unsuitable business environment. For example, industry, trade, transport, construction are at the lowest positions of development in the highlands of Adjara. Unlike the municipalities of Batumi, Kobuleti and Khelvachauri, there are no special industrial zones or business incubators for business in the municipalities of Keda, Shuakhevi and Khulo. In this regard, there are local problems: inconsistency of the development of the industry with the potential of existing resources. Agriculture, agro-sector and tourism have a significant share in the structure of the economy of Adjara highlands, where local people are mostly self-employed. Agriculture is a traditional industry and one of the main sources of income for the local population, despite the dangers of low soil and erosion risks in the highlands. We consider that the lack of jobs, the process of migration from the village to the city, the problem of property registration, the low level of entrepreneurial skills, infrastructural problems, access to finance and the Internet, etc., are the factors hindering economic development in the highlands of Ajara.

Despite of great agricultural potential of Adjara, many agricultural products are imported, while it is possible to increase the supply of local products to the market; increase tourism potential; development of agro sector; promotion of small and medium entrepreneurship and formation of appropriate environment.

During the pandemic, import-dependent sectors are especially acute, so it is important to increase local production in the region. Accordingly, it is very important to focus on the development of those sub-sectors that have the greatest potential in the Autonomous Republic of Adjara. Such areas of agriculture are production of citrus, tea, nuts, tobacco, grapes, fruits, fish, poultry, beekeeping, animal husbandry, etc. These available resources can be turned into competitive directions.

Thus, the correct policy of formation and effective use of competitive human capital, promotion of innovative entrepreneurship, optimal use of local resource potential and implementation of production stimulating policy is the most important strategy for the development of the region. Sustainable socio-economic development of the region is directly related to the transformation of human capital. We believe that optimal complex use of economic and human

resources of Adjara will be the basis for business development in the Autonomous Republic of Adjara.

Keywords: Human capital, regional business, innovative entrepreneurship, business potential, demographic resource.

იამზე სურმანიძე

*ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო*

ადამიანისეული კაპიტალის ტრანსფორმაცია და ბიზნესის პოტენციალის გამოყენების ფაქტორები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში

სტატიის მიზანია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების პოტენციალის და მათი ეკონომიკური აქტივობის დონის შეფასება. სტატიაში ჩამოყალიბებულია რეგიონში ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების თავისებურებები, მისი განვითარების აუცილებლობა ბიზნესის პოტენციალის გამოყენების ფაქტორებთან ერთად რეგიონის მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებისათვის.

სტატიაში გამოკვეთილია ის საშიშროებები და საფრთხეები, რაც ემუქრება ადამიანისეული კაპიტალის და მცირე და საშუალო ბიზნესის სამომავლო განვითარებას აჭარაში, აღნიშნულია ადეკვატური ღონისძიებების განხორციელების აუცილებლობა. საბოლოოდ დადგინდა, რომ კონკურენტუნარიანი ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების და ეფექტური გამოყენების სწორი პოლიტიკა, ინოვაციური მეწარმეობის ხელშეწყობა, ადგილობრივი რესურსული პოტენციალის ოპტიმალური გამოყენების და წარმოების მასტიმულირებელი პოლიტიკის განხორციელება არის რეგიონის განვითარების უმნიშვნელოვანესი სტრატეგია.

საკვანძო სიტყვები: ადამიანისეული კაპიტალი, რეგიონული ბიზნესი, ინოვაციური მეწარმეობა, ბიზნესის პოტენციალი, დემოგრაფიული რესურსი.

შესავალი

პროდუქტიულობის ზრდის მთავარი ფაქტორები ადამიანისეული კაპიტალის განვითარება და ტექნოლოგიური ცოდნის დონის ამაღლებაა. ეკონომიკური ზრდის ენდოგენური მოდელები (Romer, 1986; Lukas, 1988;...) გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვან ფაქტორად ტექნოლოგიურ პროგრესთან ერთად განიხილავენ ადამიანი-

სეულ კაპიტალს, რომლის ხარისხს ქმნის ადამიანის განვითარებაში ჩადებული ინვესტიცია (განათლება, ჯანდაცვა). ენდოგენური თეორია ადამიანისეულ კაპიტალზე და ცოდნაზე დაფუძნებული და მხარს უჭერს განვითარების პროცესში სახელმწიფოს ჩარევას. მნიშვნელოვანია ინვესტიციების განხორციელება ტექნოლოგიურ ინოვაციებში, განათლების სისტემის სრულყოფა და შრომის ბაზრის სრულყოფა, რადგან ადამიანისეული კაპიტალიც ფიზიკური კაპიტალის მსგავსად განიცდის ცვეთას ანუ დროთა განმავლობაში საჭირო ხდება უნარების და ცოდნის გაუმჯობესება საწარმოო მოთხოვნების შესაბამისად. ადამიანისეული კაპიტალი ის საწარმოო ფაქტორია, რომელიც ფიზიკური კაპიტალისგან განსხვავებით არ ხასიათდება კლებადი უკუგებით. ადამიანისეული კაპიტალი ეკონომიკურ რესურსთან ერთად ბიზნესის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ამიტომ ბიზნეს სექტორის განვითარებისთვის მთავარი სტრატეგიების განსაზღვრისას პრიორიტეტულ მიმართულებებში ერთ-ერთი ადამიანისეული კაპიტალის განვითარებაა (საქართველოს მთავრობა, საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020, გვ. 8).

რეგიონის ეკონომიკურ ზრდას და განვითარებას ხელს შეუწყობს მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის და ადამიანისეული კაპიტალის მომზადება. კვლევები ადასტურებენ დადებით კორელაციურ კავშირს ადამიანისეულ კაპიტალსა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის (Rob A. Wilson, Geoff Briscoe, 2004), ინოვაციებისა და მწარმოებლურობის ზრდის ჩათვლით. ამიტომაც გამართლებულია სახელმწიფო სუბსიდიები განათლებაზე და პროფესიულ გადამზადებაზე. ეს ორი ფაქტორი არის უმთავრესი ინვესტიციები ადამიანისეულ კაპიტალში (Becker, 1994)¹.

ჩატარებული ეკონომეტრიკული ანალიზის შედეგების თანახმად, მცირე და საშუალო ბიზნესში დასაქმებულთა რაოდენობა და მათი პროდუქტიულობა ბიზნესის განვითარების მნიშვნელოვანი ფაქტორებია (Glonti V., ..., 2021). პროდუქტიულობის ზრდის მთავარი ფაქტორები ადამიანისეული კაპიტალის განვითარება და ტექნოლოგიური ცოდნის დონის ამაღლებაა.

ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების ტენდენციები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში.

„აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის 2016-2021 წლების სტრატეგიული განვითარების გეგმაში“ აღწერილია ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების ძლიერი და სუსტი მხარეები (აჭარის ა.რ. 2016-2021 წლების სტრატეგიული განვითარების გეგმა, 2016). კერძოდ, ძლიერი მხარეებია:

- ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (სამუშაო ძალის) მაღალი წილი სხვა რეგიონებთან შედარებით;

---

¹ Gary S. Becker, Human Capital Revisited, <https://www.nber.org/system/files/chapters/c11229/c11229.pdf>

- რეგიონში უმაღლესი და პროფესიული სასწავლებლების არსებობა და განათლების ხელმისაწვდომობა;
- მსოფლიოს წამყვან უნივერსიტეტებში კვალიფიკაციის ამაღლებისა და განათლების მიღების შესაძლებლობა, არასამთავრობო და დონორი ორგანიზაციების გადამზადების პროექტები.

ხოლო სუსტი მხარეებია:

- სამუშაო ძალის ასპექტში -სამუშაო ძალის მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის არსებული სტრუქტურული და ხარისხობრივი დისბალანსი;
- განათლების ასპექტში - რეგიონში პროფესიული განათლების სისტემის არასაკმარისი ორიენტირება შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე; დაბალი კვალიფიკაციის მქონე ადგილობრივი სამუშაო ძალა; სამუშაო ძალის დაბალი მოტივაცია გადამზადების კუთხით; მეწარმეების ბიზნეს განათლების დაბალი დონე; სამეწარმეო უნარ-ჩვევების, თანამედროვე მართვის და ადმინისტრირების ცოდნის დაბალი დონე;
- დასაქმების ასპექტში - რეგიონში შრომის ბაზრის ფუნდამენტური კვლევის არარსებობა; მუნიციპალიტეტებში სამუშაო ადგილების ნაკლებობა; სამუშაო ადგილები ძირითადად მუნიციპალიტეტების ადმინისტრაციულ ცენტრებშია; შრომის დაბალი ანაზღაურება; დასაქმების ხელშეწყობის მიზნობრივი პროგრამების ნაკლებობა.

ამასთანავე რეგიონში დგას ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების ისეთი საფრთხეები, როგორცაა ეკონომიკური კრიზისის გამო კვალიფიციური შრომითი რესურსის გადინება რეგიონიდან; მოსახლეობის დაბერება და სამუშაო ძალის შემცირება; არასაკმარისი ფინანსური რესურსები კონკურენტუნარიანი კადრების უზრუნველსაყოფად (წიკლაშვილი ნ.,..., 2019). განსაკუთრებით მწვავედ დგას ინტელექტუალური და კვალიფიციური შრომითი რესურსის გადინების და მიგრაციის საფრთხეები აჭარის მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში. აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირში თავისუფალი მიმოსვლის შესაძლებლობებმა უფრო მეტად შეუწყო ხელი სამუშაო ძალის გადინებას, რაც სამომავლოდ კიდევ უფრო მწვავედ აისახება შრომის ბაზარზე. ინტელექტუალურ შრომით რესურსს ამცირებს „ტვინების გადინება“, თუმცა მეორეს მხრივ ამ პროცესს აქვს დადებითი ეფექტი: მოსალოდნელია კვალიფიციური კადრების უკან დაბრუნება და მათი ცოდნა-გამოცდილების ეფექტიანი გამოყენება ადგილობრივი ბიზნესის განვითარებისათვის. ამიტომ ეს ფაქტორი უნდა იქნას გათვალისწინებული შრომითი რესურსების პოტენციალის შეფასებისას და ადეკვატური პოლიტიკის გატარებისას.

ყველა ჩამოთვლილი პრობლემა არის რეგიონში ბიზნესის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორი, რაც თავისთავად ხელს უშლის მოსახლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესებას და ცხოვრების ხარისხის ამაღლებას, ამცირებს მწარმოებლურობას

და შესაბამისად ეკონომიკურ ზრდას. სწორედ ამ პრობლემების მოგვარებაში იკვეთება სახელმწიფოს აქტიური ჩარევის აუცილებლობა. რეგიონის საერთო კეთილდღეობის გასაუმჯობესებლად აქცენტი უნდა გაკეთდეს შემოსავლის გამომუშავების უნარის გაძლიერებაზე, ადამიანისეული კაპიტალის პროდუქტიულ გამოყენებაზე.

კონკურენტუნარიანი ადამიანისეული კაპიტალი, როგორც რეგიონის, ისე ქვეყნის, ინოვაციური განვითარების ძირითადი რესურსია. სწორედ ადამიანისეული კაპიტალის ტრანსფორმაცია განაპირობებს ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებას. გლობალიზაციის ეპოქაში კი, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მაღალი ტექნოლოგიების (hi-tech) გამოყენება ეკონომიკაში (აბესაძე, 2014, გვ. 3-7). ინოვაციური პოტენციალი ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორია. მზარდი კონკურენციის პირობებში, მეტად მნიშვნელოვანია ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებული წარმოებისთვის მეწარმეობრივი უნარებისა და ინოვაციური ცოდნის ამაღლება (ცეცხლაძე, 2016, გვ. 82-86), შესაბამისად, აუცილებელია ინოვაციურ განვითარებაზე ორიენტირებული ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირება. ადამიანისეული კაპიტალის სტრუქტურაში ცვლილებების განხორციელების საჭირო რესურსები სამუშაო ძალას და მცირე საწარმოებს არ გააჩნიათ, ამიტომ მნიშვნელოვანია ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირებაში უშუალოდ დამსაქმებლის და სახელმწიფოს ჩართულობა ადამიანისეული კაპიტალის ხარისხის გასაუმჯობესებლად. კერძოდ, დამსაქმებლებმა მეტი ძალისხმევით უნდა იზრუნონ პერსონალის კვალიფიკაციის ამაღლებაზე დარგში ინოვაციების ათვისების მიზნით, ტრენინგებისა და სტაჟირებების საშუალებით. ითანამშრომლონ პროფესიულ და უმაღლეს სასწავლებლებთან დარგის მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების დასაქმების მიზნით. ყოველივე ამას კი ხელი უნდა შეუწყოს სახელმწიფოს ინოვაციურმა პოლიტიკამ (ქათამაძე, 2016, გვ. 35-40), აქტიურმა სტრატეგიამ შესაბამისი ინფრასტრუქტურის, განათლების ხარისხის, ფინანსური კაპიტალის ხელმისაწვდომობის, სამეცნიერო კვლევების ხელშეწყობის, ინოვაციური შესაძლებლობების ამაღლების, ინტელექტუალური საკუთრების უფლების დაცვის მიმართულებებით².

მიმდინარე გლობალურმა პანდემიურმა პროცესებმა უფრო მეტად წარმოაჩინა თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების საჭიროება და დაადასტურა, რომ ტექნოლოგიური განვითარების პროცესები უალტერნატივოა წარმოების სფეროში. შესაბამისად, რეგიონული ბიზნესის განვითარებაში მეტად მნიშვნელოვანია ინოვაციური მეწარმეობის ხელშეწყობა. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ აუცილებელია, ინვესტიციების მობილიზება მაღალპროდუქტიული, ინოვაციური კონკურენტუნარიანი საწარმოების გასახსნელად. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობისა და მსოფლიო ბანკის ფინანსური მხარდაჭერით განხორციელდა ინოვაციების და ტექნოლოგიების სააგენტოს

---

²„საქართველოს კანონი ინოვაციების შესახებ“, 22 ივნისი, 2016 წელი, www.matsne.gov.ge

(GITA) პროექტი - გაიხსნა ტექნოპარკი ბათუმში, რომელიც ორიენტირებულია ინოვაციურ ტექნოლოგიებზე დაფუძნებული ბიზნესების განვითარებაზე. მსგავსი პროექტები ხელს შეუწყობს ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის განვითარებას და რეგიონში მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალის შექმნას (Entrepreneur , 2020).

ბოლო პერიოდში, მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერა არის როგორც საქართველოს, ასევე ევროკავშირის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება (OECD, Recommendations for Georgia's SME Development Strategy, 2016, გვ. 18). ევროკავშირის მიერ დაფინანსებული პროექტები საქართველოში პროფესიული განათლებისა და შრომის ბაზრის განვითარების მხარდასაჭერად განხორციელებული პროგრამის „განათლება დასაქმებისთვის“ ფარგლებში მიზნად ისახავს რეგიონებში პროფესიული განათლების ხარისხის ამაღლებას, უწყვეტი განათლების მიღებას და მეწარმეთა ხელშეწყობას, რათა მოხდეს ცოდნისა და უნარების შრომის ბაზრის საჭიროებებთან შესაბამისობა, ახალგაზრდებისთვის და მეწარმეებისთვის უწყვეტი განათლების და ტრენინგების ხელმისაწვდომობის გაზრდა რეგიონებში, მათ შორის აჭარაშიც (დელეგაციის პრესისა და ინფორმაციის გუნდი GEORGIA, 2020).

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების პოტენციალი დიდია, მათი ეკონომიკური აქტივობის დონე მცირდება ანუ სათანადოდ არ ხდება უნარების გამოყენება, ამიტომ აუცილებელია ინტერვენცია ადამიანისეული კაპიტალის მაქსიმალურ გამოყენებაში, მათი პროდუქტიულობის ასამაღლებლად შედარებით კონკურენტულ სექტორებში გადანაწილება. მსგავსი ინტერვენცია გაზრდის ექსპორტის მოცულობას და სამუშაო ადგილებსაც. მითუმეტეს ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება DCFTA ითვალისწინებს ევროკავშირთან ვაჭრობის გავლენას სამუშაო ადგილების შექმნაზე, რაც დამოკიდებულია შრომითი რესურსების უნარზე და შესაძლებელია მათი პროდუქტიული დარგებისკენ გადანაცვლებით. ძირითადად ექსპორტიორები დიდი ფირმები არიან, სადაც უფრო მაღალია პროდუქტიულობაც და პროდუქტის მრავალფეროვნებაც, რაც ექსპორტის დივერსიფიკაციის ერთგვარი გარანტიაა. დარგების პროდუქტიულობის დონე აისახება ხელფასებს შორის განსხვავებაშიც. ექსპორტიორი ფირმები უფრო ახერხებენ სამუშაო ადგილების შექმნას და მეტად კვალიფიციური მუშახელის დასაქმებას. თუმცა აღსანიშნავია, რომ საექსპორტო საქონლის ტიპი განსაზღვრავს მოთხოვნას შრომითი რესურსების კვალიფიკაციაზე და სქესზე. ადგილობრივი ფირმების ძირითადი საექსპორტო საქონლის წარმოება აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში არ მოითხოვს შრომითი რესურსების მაღალ კვალიფიკაციას, მაგრამ ინოვაციური და უცხოურ მფლობელობაში მყოფი ფირმები კვალიფიკაციის ნაკლებობას მნიშვნელოვან პრობლემად თვლიან. შრომითი რესურსების კვალიფიკაციისა და უნარების შეუსაბამობა ქმნის სტრუქტურულ უმუშევრობას.

ადამიანისეული კაპიტალის განვითარება დამოკიდებულია დემოგრაფიულ ტენდენციებზე, თუ სამუშაო ძალის რა პოტენციალია ქვეყანაში, რა საფრთხეები ემუქრება მას და რა ღონისძიებები უნდა გატარდეს მისი რესურსული უზრუნველყოფისთვის. სამუშაო ძალის განაწილებას სხვა ფაქტორებთან ერთად განსაზღვრავს დემოგრაფიული ფაქტორები, როგორცაა, მოსახლეობის რიცხოვნობა, სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურა, შიგა და გარე მიგრაცია, განათლება და ა.შ. დემოგრაფიული ტენდენცია აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მიუთითებს შრომისუნარიანი ასაკის და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შემცირებაზე, რაც უარყოფითად აისახება რეგიონის დემოგრაფიულ ბალანსზე, ეს პირდაპირ შეუშლის ხელს რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას (სურმანიძე, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი, 2020). შესაბამისად, მნიშვნელოვანია რეგიონის დემოგრაფიულ უსაფრთხოებაზე ორიენტირებული პოლიტიკის გატარება. ეს პოლიტიკა გულისხმობს მოსახლეობის კლებისა და დაბერების თავიდან აცილებას; მიგრაციული პროცესების შეჩერებას; ადამიანისეული კაპიტალის გაძლიერებას; ცხოვრების დონის ამაღლებას. ამ პოლიტიკების გატარება უნდა მოხდეს სხვადასხვა მიმართულებით: ჯანდაცვა და სოციალური მომსახურება; განათლება; დასაქმება; შემოსავლების უზრუნველყოფა („საქართველოს დემოგრაფიული უსაფრთხოების კონცეფცია“, 2016). ამ პოლიტიკების განხორციელება შედის აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საშუალოვადიანი 2020-2023 წლების სამოქმედო გეგმაში (აჭარის ა.რ. მთავრობა, აჭარის ა.რ. საშუალოვადიანი (2020-2023) სამოქმედო გეგმა, 2019, გვ. 33-42). კერძოდ, მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირების თავიდან ასაცილებლად აუცილებელია ოჯახების შექმნის მასტიმულირებელი, შვილების ყოლის და მოვლის ხელშემწყობი, ჯანმრთელობის და სოციალური დაცვის მიზნობრივი პროგრამების განხორციელების, ჯანდაცვის სადაზღვევო პაკეტებით უზრუნველყოფის, დასაქმების, ხარისხიანი განათლების მიღების, პროფესიული გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლების და ა. შ. პოლიტიკების გატარება.

რეგიონის ბიზნეს-პოტენციალის შეფასება.

რა თქმა უნდა, დემოგრაფიული ფაქტორების გარდა, რეგიონში ბიზნეს სექტორის განვითარებას განსაზღვრავს ეკონომიკური რესურსის პოტენციალი და ბიზნეს-გარემო. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის გეოგრაფიული მდებარეობა და ბუნებრივი მრავალფეროვნება, თავისი გამორჩეული ინდივიდუალურობით ქმნის რესურსულ პოტენციალს და რეგიონის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების შესაძლებლობას. მნიშვნელოვანია აუთვისებელი რესურსების რაციონალური გამოყენება (მანველიძე, 2010). აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სასოფლო-სამეურნეო მიწის დეფიციტია. ურბანიზაციის დონე და უმუშევრობის მაჩვენებელიც მაღალია საქართველოს სხვა რეგიონებთან განსხვავებით, რაც გამოწვეულია იმით, რომ რეგიონის ეკონომიკურ სტრუქტურაში

დიდი წილი მშენებლობაზე და ტურიზმზე მოდის, რაც ხელს უწყობს დროებით და არა მუდმივ დასაქმებას, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ეს დარგები არ მოითხოვს მუშახელის მაღალ კვალიფიკაციას. შრომის პროდუქტიულობის დონე ყველაზე მეტად მშენებლობისა და დამამუშავებელი მრეწველობის დარგებში გაიზარდა (სურმანიძე, აჭარის ბიზნეს სექტორში დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი., 2021), რაც იმას უკავშირდება, რომ ამ დარგებში ერთ დასაქმებულზე კაპიტალდაბანდების მეტი წილი მოდის. მრეწველობის ყველაზე დიდი ქვესექტორი აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში დამამუშავებელი მრეწველობაა, რომელშიც ლიდერობს საკვები პროდუქტებისა (სასმელების ჩათვლით) და თამბაქოს წარმოება, სამშენებლო მასალებისა და სხვა არალითონური მინერალური ნაკეთობების წარმოება, ტექსტილისა და ტექსტილის ნაწარმის წარმოება. აღსანიშნავია, რომ ამ დარგების საექსპორტო პოტენციალი საკმაოდ მაღალია, ამიტომ ვფიქრობთ, რომ აუცილებელია ინვესტიციების გაზრდა ამ დარგების გაფართოებისთვის.

საბჭოთა პერიოდის აჭარაში წამყვანი სამრეწველო დარგები, როგორცაა ნავთობის გადამამუშავება, მანქანების წარმოება, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის შემდეგ ჩაანაცვლა მშენებლობის, ვაჭრობის, ტურიზმის და მომსახურების დარგებმა. შრომით რესურსებზე მოთხოვნის თვალსაზრისით სახეზეა ეკონომიკის ტრანსფორმაცია. ბოლო წლებში სწრაფი ტემპებით ვითარდება სერვისების ეკონომიკა.

აჭარის მუნიციპალიტეტებს განსხვავებული ეკონომიკური სპექტრი აქვს. ზოგიერთი ეკონომიკური დარგი ნაკლებადაა გამოკვეთილი არსებული რესურსების სიმწირის ან შეუფერებელი ბიზნეს-გარემოს გამო. მაგალითად, მრეწველობა, ვაჭრობა, ტრანსპორტი, მშენებლობა მაღალმთიან აჭარაში განვითარების ყველაზე დაბალ პოზიციებზეა. ბათუმისა და ქობულეთისაგან განსხვავებით ქედის, შუახევის და ხულოს მუნიციპალიტეტებში ბიზნესისთვის სპეციალური ინდუსტრიული ზონები, ან ბიზნეს ინკუბატორები არ ფუნქციონირებს. ამ მხრივ ადგილობრივი პრობლემებია: მრეწველობის დარგის განვითარების შეუსაბამობა არსებული რესურსების პოტენციალთან, მაგალითად, უალკოჰოლო სასმელების წარმოების კლებადი ტენდენცია, მაშინ როცა მდიდარი შემადგენლობის მქონე მინერალური და თერმული წყლების რესურსი არსებობს. თუმცა მრეწველობის და ტურიზმის დარგების მნიშვნელობის ამაღლება რეგიონის განვითარების სტრატეგიულ მიზნებშია გაწერილი. სამაგიეროდ, სოფლის მეურნეობა უფრო პრიორიტეტულია.

აჭარის მაღალმთიანეთის ეკონომიკის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი წილი უჭირავთ სოფლის მეურნეობას, აგროსექტორს და ტურიზმს, სადაც ძირითადად ადგილობრივები არიან თვითდასაქმებულები. სოფლის მეურნეობა ტრადიციული დარგია და ადგილობრივი მოსახლეობის შემოსავლების ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა,

მიუხედავად იმისა, რომ მაღალმთიანეთში მცირემიწიანობის და ეროზიული რისკების საფრთხეებია.

შედეგები და განხილვა.

აჭარის მუნიციპალიტეტების 2012-2022 წლების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიულ გეგმაში მუნიციპალიტეტის დამახასიათებელი თავისებურების, სპეციფიკისა და რესურსული პოტენციალის მიხედვით შესრულებულია მუნიციპალიტეტების ძლიერი და სუსტი მხარეების ანალიზი, შემუშავებულია განვითარების სტრატეგიული მიმართულებები.

ქედის, შუახვევისა და ხულოს მუნიციპალიტეტების ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარების გეგმაში აღნიშნულია, რომ აჭარის მაღალმთიანეთში ეკონომიკური განვითარების ხელისშემშლელ ფაქტორებად გვევლინება სამუშაო ადგილების სიმცირე, სოფლიდან ქალაქად მიგრაციის პროცესი, საკუთრების რეგისტრაციის პრობლემა, სამეწარმეო უნარების დაბალი დონე, ინფრასტრუქტურული პრობლემები, ფინანსებზე და ინტერნეტზე ხელმისაწვდომობა და ა.შ. გრძელვადიან პერსპექტივაში აჭარის მაღალმთიან მუნიციპალიტეტებში საკუთარი რესურსების გარდა, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის და დონორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით შესაძლებელია ტურიზმის პოტენციალის ზრდა; აგროსექტორის განვითარება; მცირე და საშუალო მეწარმეობის ხელშეწყობა და შესაბამისი გარემოს ფორმირება. უნარებისა და ადამიანისეული კაპიტალის განვითარების მიზნით აუცილებელია აგრარული ექსტენციის მიწოდება, სწავლება და გამოცდილების გაზიარება (მერები ეკონომიკური ზრდისთვის, 2019).

მიუხედავად იმისა, რომ აჭარის სოფლის მეურნეობას დიდი პოტენციალი აქვს, სოფლის მეურნეობის უამრავი პროდუქტი იმპორტირებულია, მაშინ როცა შესაძლებელია ადგილობრივი პროდუქციის მიწოდების გაზრდა ბაზარზე. ამისათვის აჭარის მთავრობამ უნდა გაატაროს უფრო აქტიური მასტიმულირებელი პოლიტიკა მცირე მეწარმეებისთვის, რომ შეძლონ ადგილობრივი წარმოების გაფართოება და მეტი პროდუქციის გატანა ბაზარზე.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის 2020-2023 წლების სამოქმედო გეგმაში ერთ-ერთი პრიორიტეტი სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარებაა. აგროსასურსათო სექტორის განვითარების პოლიტიკის შემუშავების და მართვის პროგრამის მიზანია „აჭარაში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის პოპულარიზაცია; დარგში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა; სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მწარმოებელი ფერმერებისა და აგრომეწარმეების საქმიანობის ეფექტიანობის და მდგრადობის ამაღლება; აგრარული და საბუნებისმეტყველო მიმართულების სტუდენტ-კურსდამთავრებულთა სტაჟირება-კვალიფიკაციის ამაღლება და სამეცნიერო-პრაქტიკულ რეკომენდაციებზე დაფუძნებული სოფლის მეურნეობის მაპროფილზელი დარგების განვითარება“

(აჭარის ა.რ. მთავრობა, აჭარის ა.რ. საშუალოვადიანი (2020-2023) სამოქმედო გეგმა, 2019), ამასთან აგროსერვისის და ლაბორატორიული კვლევითი მომსახურების განვითარება. ამ პრიორიტეტიდან აშკარად ჩანს რაოდენ მნიშვნელოვანია პროფესიული განათლებისა და ექსტენციის მოდერნიზება სოფლის მეურნეობაში და რომ განათლება უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ბიზნეს სექტორის მდგრადი განვითარებისთვის. კვალიფიციური კადრების მომზადება უნდა უზრუნველყოს კონკურენტუნარიანმა და შრომის ბაზრის მოთხოვნებზე ორიენტირებულმა ხარისხიანმა პროფესიული და უმაღლესი განათლების სერვისებმა, ამიტომ სამოქმედო გეგმის ერთ-ერთი უმთავრესი პრიორიტეტი პროფესიული და უმაღლესი განათლების ხელშეწყობაა.

კორონავირუსით გამოწვეულმა ეკონომიკურმა კრიზისმა აჩვენა, რომ ადგილობრივ წარმოებას დიდი მნიშვნელობა აქვს და უნდა წახალისდეს ის დარგები, რომლებსაც წარმოების დიდი პოტენციალი აქვთ. ეპიდემიის გავრცელების შემცირების მიზნით მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოშიც, ამოქმედდა შეზღუდვები, რამაც უარყოფითი გავლენა მოახდინა დასაქმებასა და შემოსავლებზე. ყველაზე მეტად დაზარალებულნი შემდეგი საქმიანობები: ხელოვნება, გართობა და დასვენება; განთავსების საშუალებებით უზრუნველყოფის და საკვების მიწოდების საქმიანობები; ტრანსპორტი და დასაწყობება; მშენებლობა; მრეწველობა, კვების და ფარმაცევტული მრეწველობის გარდა; საბითუმო და საცალო ვაჭრობა, სასურსათო მაღაზიების და აფთიაქების გარდა. შესაბამისად, ქვეყნის მასშტაბით ამ სექტორებში შემცირდა დასაქმებაც და შემოსავლებიც (საქართველოს პარლამენტის კვლევითი ცენტრი, 2020). მთავრობის მიერ შემუშავდა კერძო სექტორში ბიზნესის მხარდამჭერი პაკეტი, რომელიც ითვალისწინებდა საშემოსავლო გადასახადის შეღავათებს, რამაც საშუალება მისცა ბიზნესს ნაწილობრივ შეენარჩუნებინა სამუშაო ადგილები.

პანდემიის პერიოდში, განსაკუთრებული სიმწვავე იგრძნობა იმპორტდამოკიდებულ სექტორებში, ამიტომ მნიშვნელოვანია რეგიონში ადგილობრივი წარმოების გაზრდა. ბიზნესის იმ სექტორებს, რომლების საექსპორტო საქმიანობას ეწევიან, ნაკლებად დააწვა პანდემიის ტვირთი, შესაბამისად მეტად მნიშვნელოვანია იმ ქვედარგების განვითარებაზე აქცენტის გაკეთება, რომლებსაც ყველაზე დიდი პოტენციალი აქვთ აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. სოფლის მეურნეობის ისეთი მიმართულებები, როგორცაა ციტრუსის, ჩაის, თხილის, თამბაქოს, ვაზის, ხილის, თევზის წარმოება, მეფრინველეობა, მეფუტკრეობა, მეცხოველეობა და სხვ. არსებული რესურსების გათვალისწინებით სავსებით შეიძლება იქცეს კონკურენტუნარიან მიმართულებებად. ეროვნული პროდუქციის უცხოურ ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისთვის აუცილებელი ქმედითი ღონისძიებების შემუშავება სახელმწიფო უწყებებისა და კომპანიების ჩართულობით (გეჩბაია ბ.,..., 2020).

დასკვნა. აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკას აქვს იმის რესურსული პოტენციალი, რომ შეიქმნას მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისათვის ხელსაყრელი ბიზნეს გარემო. ამას ხელს უწყობს მისი გეოგრაფიული მდებარეობა, ბუნებრივი მრავალფეროვნება და სხვ. არსებული შეზღუდული რესურსების ფარგლებში შესაძლებელია ბიზნეს სექტორის პრიორიტეტული და პერსპექტიული მიმართულებების განვითარება. მიგვაჩნია, რომ ადგილობრივ რესურსებთან ერთად, მცირე და საშუალო მეწარმეებისთვის სტარტაპ პროგრამებისა და საგრანტო პროექტების მხარდაჭერით, სახელმწიფოს და დონორი ორგანიზაციების მხრიდან ფინანსური თანადგომით, ნოვატორული იდეების წახალისებით, შესაძლებელია ადგილობრივი ბიზნესის განვითარებისა და პროდუქტიულობის ამაღლების ხელშეწყობა.

ამრიგად, კონკურენტუნარიანი ადამიანისეული კაპიტალის ფორმირების და ეფექტური გამოყენების სწორი პოლიტიკა, ინოვაციური მეწარმეობის ხელშეწყობა, ადგილობრივი რესურსული პოტენციალის ოპტიმალური გამოყენების და წარმოების მასტიმულირებელი პოლიტიკის განხორციელება არის რეგიონის განვითარების უმნიშვნელოვანესი სტრატეგია. რეგიონის მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება პირდაპირ კავშირშია ადამიანისეული კაპიტალის ტრანსფორმაციასთან. დემოგრაფიული გარემო ქმნის ბიზნესის განვითარების საფუძველს. შესაბამისად, ბიზნესის განვითარების მხარდაჭერი პოლიტიკა და დემოგრაფიული უსაფრთხოების პოლიტიკა განუყოფელია. ამიტომ, მიგვაჩნია, რომ აჭარის ეკონომიკური და დემოგრაფიული რესურსების ოპტიმალური შეთანაწყობა და მუდმივი ზრდა იქნება აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში ბიზნესის განვითარების საწინდარი.

ლიტერატურა

- [1] აბესაძე, რ. (2014). *ინოვაციები-ეკონომიკური განვითარების მთავარი ფაქტორი*. თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 70-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული `ინოვაციური ეკონომიკა და მისი ფორმირების პრობლემები პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში. გვ. 3-7. თბილისი: ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლობა. Available at http://eprints.iliauni.edu.ge/6636/14/Konferencia_2014.pdf
- [2] აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა. (2016). *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის 2016-2021 წლების სტრატეგიული განვითარების გეგმა*. Available at <http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/acdb5711834a4d0e86f1f4f04e46.pdf>
- [3] აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობა. (2019). *აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საშუალოვადიანი (2020-2023) სამოქმედო გეგმა*. Available at <http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/737d4d2ecbcb47bdb135199be463.pdf>

- [4] ახალგაზრდა მეცნიერთა კავშირი. (2016). შრომის ბაზრის კვლევა. ბათუმი: "ინტელექტი". Available at http://www.intellect.org.ge/text_files/ge_file_788_1.pdf
- [5] ბლექსი. (2018). აჭარის მაღალმთიანეთში შრომის ბაზრის კვლევის ანალიზი. Available at <http://blacksea.edu.ge>
- [6] გეგზაია ბ., მამულაძე გ. არშიძე პ. მახარაძე ნ.... (2020). ეროვნული წარმოების კონკურენტუნარიანობა და საექსპორტო ბაზრებზე გასვლის სტრატეგიები. ეკონომიკა და ბიზნესი, #2, გვ. 53-64.
- [7] დელეგაციის პრესისა და ინფორმაციის გუნდი GEORGIA. (2020). საქართველოში პროფესიული განათლებისა და შრომის ბაზრის განვითარების მხარდასაჭერად ევროკავშირი 7 მილიონი ევროს ბიუჯეტის 9 ახალ პროექტს იწყებს. Available at <https://www.eeas.europa.eu/>
- [8] მანველიძე, რ. (2010). ეკონომიკის რეგიონალური თავისებურებანი. ეკონომიკა(8).
- [9] მერები ეკონომიკური ზრდისთვის. (2019). ქედის, შუახევისა და ხულოს მუნიციპალიტეტების ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარების გეგმა 2020-2021. Available at <http://www.khulolag.ge/>
- [10] საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო. (2020). უნარებზე საწარმოთა მოთხოვნის კვლევა-2020.
- [11] საქართველოს მთავრობა. (n.d.). საქართველოს მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020. Available at http://gov.ge/files/439_54422_706524_100-1.pdf
- [12] საქართველოს პარლამენტის კვლევითი ცენტრი. (2020). Covid-19-ის შესაძლო გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე. GPRC. Available at http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/136520/08_Viewpoint_2020-05-04_Covid_19_and_Georgian_economy
- [13] სემგს. (2017). უნარებზე საწარმოთა მოთხოვნის სტატისტიკური გამოკვლევა. Available at <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=News&ID=54fc8033-f632-4670-9be7-45bb3f23cad8>
- [14] სემგს. (2020). უნარებზე საწარმოთა მოთხოვნის კვლევა. Available at <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=Survey&ID=7d9ca7cd-cc1b-45ed-9f8f-394b060d9abe>
- [15] სურმანიძე, ი. (2020). აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის რიცხოვნობისა და სქესობრივ-ასაკობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი. 351-359. თბილისი: პ. გუგუშვილის დაბადებიდან 115-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალების კრებული. Available at <http://conferenceconomics.tsu.ge/doc/2020konf.pdf>

- [16] სურმანიძე, ი. (2021). აჭარის ბიზნეს სექტორში დასაქმების დარგობრივი სტრუქტურის სტატისტიკური ანალიზი. 230-240. Available at <http://conferenceconomics.tsu.ge/doc/2021%20konf.pdf>
- [17] ტაბატაძე, მ. (2022). ადამიანური კაპიტალის მართვა პანდემიის ტალღებს შორის-გამოწვევები და შესაძლებლობები: *forbes*. Available at <https://forbes.ge/adamianuri-kapitalis-marthva-pandemiis-talghebs-shoris-gamotsvevebi-dashesadzleblobebi/>
- [18] ტაკიძე, ა. (2006). აჭარის ა.რ. შრომითი რესურსების ფორმირება და გამოყენება. თბილისი: ცოდნის წყარო. Available at https://elfiles.emis.ge/uploads/10503/conversions/Takidze_Amiran-compressed.pdf
- [19] ქათამაძე, დ. (2016). ინოვაციური პროცესების გავლენა საქართველოს ეკონომიკაზე. ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა, 1(1), 35-40. Available at https://nier.ge/images/statia_02_35-40.pdf
- [20] ცეცხლაძე, ლ. (2016). ინოვაცია-ბიზნესის კონკურენტუნარიანობის განმსაზღვრელი ფაქტორი. ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა, 1(1), 82-86. Available at https://nier.ge/images/statia_09_82-86.pdf
- [21] წიკლაშვილი ნ.,... (2019). აჭარის მთიანეთის შიგა მიგრაციული გადასაწყობების პროცესი თანამედროვე ეტაპზე. (8), 83-89. <https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.009>
- [22] ბათუმში ტექნოპარკი გაიხსნა. (2020) Entrepreneur საქართველო. Available at <https://www.entrepreneur.com/article/358643>
- [23] Erkomaishvili, G. (2016). *Small Entrepreneurship Supporting Economic Policy in Georgia*. In B. a. International Conference on Economics (Ed.), 10. Paris. Available at <http://waset.org/archive>
- [24] Glonti V.,... (2021). The Contribution of SME to Regional Economic Development: On example of Ajara Autonomous Republic. *European Journal of Sustainable Development*, 10(1). doi:<https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p513>
- [25] ISSA. (2016). აჭარის მაღალმთიანი რაიონების ბაზრის კვლევა. ISSA. სოციალური კვლევისა და ანალიზის ინსტიტუტი. Available at http://issa-georgia.com/files/Reports/Ajaristskali/Ajaristskali_2016.pdf
- [26] Rob A. Wilson, Geoff Briscoe. (2004). *The impact of human capital on economic growth: a. Luxembourg: The European Communities*. Available at https://www.cedefop.europa.eu/files/BgR3_Wilson.pdf
- [27] OECD. (2016). *Recommendations for Georgia's SME Development Strategy*. OECD Eurasia Competitiveness Program. Available at http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Recommendations_for_Georgia_SME_strategy.pdf

- [28] OECD. (n.d.). *მცირე და საშუალო სიდიდის საწარმოებთან დაკავშირებული პოლიტიკა საქართველოში*. Available at OECDiLibrary: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/e69bb448-ka/index.html?itemId=/content/component/e69bb448-ka>

References

- [1] Abesadze, R. (2014). Innovations - the main factor of economic development. A collection of materials of the international scientific-practical conference dedicated to the 70th anniversary of the founding of the Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU "Innovative economy and problems of its formation in post-communist countries". (pp. 3-7). Tbilisi.
Available at http://eprints.iliauni.edu.ge/6636/14/Konferencia_2014.pdf
- [2] Blacks. (2018). Analysis of labor market research in Adjara Highlands. Available at <http://blacksea.edu.ge>
- [3] Delegation Press and Information Team GEORGIA. (2020). To support the development of professional education and labor market in Georgia, the European Union is launching 9 new projects with a budget of 7 million euros. Available at <https://www.eeas.europa.eu/>
- [4] Erkomaishvili, G. (2016). Small Entrepreneurship Supporting Economic Policy in Georgia. In B. a. International Conference on Economics (Ed.), 10. Paris. Available at <http://waset.org/archive>
- [5] Entrepreneur Georgia. (2020). *Technopark was opened in Batumi*. Available at <https://www.entrepreneur.com/article/358643>
- [6] Gechbaya B., Mamuladze G. Aroshidze P. Makharadze N.,... (2020). Competitiveness of national production and strategies for entering export markets. *Economics and Business*, #2, p. 53-64.
- [7] Glonti V.,... (2021). The Contribution of SME to Regional Economic Development: On the example of Ajara Autonomous Republic. *European Journal of Sustainable Development*, 10(1). doi:<https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p513>
- [8] Government of Georgia. (n.d.). Small and medium entrepreneurship development strategy of Georgia 2016-2020. Available at http://gov.ge/files/439_54422_706524_100-1.pdf
- [9] Government of the Autonomous Republic of Adjara. (2016). Strategic Development Plan of the Autonomous Republic of Adjara for 2016-2021. Available at <http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/acdb5711834a4d0e86f1f4f04e46.pdf>
- [10] Government of the Autonomous Republic of Adjara.(2019). Medium-term (2020-2023) action plan of the Autonomous Republic of Adjara. Available at <http://adjara.gov.ge/uploads/Docs/737d4d2ecbcb47bdb135199be463.pdf>
- [11] ISSA. (2016). A market study of the mountainous regions of Adjara. ISSA. Institute for Social Research and Analysis. Available at http://issa-georgia.com/files/Reports/Ajaristskali/Ajaristskali_2016.pdf

- [12] Katamadze, D. (2016). Impact of innovative processes on the economy of Georgia. *Innovation Economics and Management*, 1(1), 35-40. Available at https://nier.ge/images/statia_02_35-40.pdf
- [13] Manvelidze, R. (2010). Regional features of the economy. *Economy* (8).
- [14] Mayors for Economic Growth. (2019). Local economy development plan of Kedi, Shuakhevi and Khulo municipalities 2020-2021. Available at <http://www.khulolag.ge/>
- [15] Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. (2020). Enterprise Demand for Skills Survey-2020.
- [16] OECD. (2016). Recommendations for Georgia's SME Development Strategy. OECD Eurasia Competitiveness Program. Available at http://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Recommendations_for_Georgia_SME_strategy.pdf
- [17] OECD. (n.d.). Policy related to small and medium-sized enterprises in Georgia. Available at OECDiLibrary: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/e69bb448-ka/index.html?itemId=/content/component/e69bb448-ka>
- [18] Research Center of the Parliament of Georgia. (2020). The possible impact of Covid-19 on the economy of Georgia. GPRC. Available at http://www.parliament.ge/ge/ajax/downloadFile/136520/08_Viewpoint_2020-05-04_Covid_19_and_Georgian_economy
- [19] Semg. (2017). Statistical survey of enterprise demand for skills. Available at <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=News&ID=54fc8033-f632-4670-9be7-45bb3f23cad8>
- [20] Semg. (2020). Survey of enterprise demand for skills. Available at <http://www.lmis.gov.ge/Lmis/Lmis.Portal.Web/Handlers/GetFile.ashx?Type=Survey&ID=7d9ca7cd-cc1b-45ed-9f8f-394b060d9abe>
- [21] Surmanidze, I. (2020). Statistical analysis of the population size and gender-age structure of the Autonomous Republic of Adjara. 351-359. Tbilisi: P. Collection of materials of the international scientific conference dedicated to the 115th anniversary of Gugushvili's birth. Available at <http://conferenceeconomics.tsu.ge/doc/2020konf.pdf>
- [22] Surmanidze, I. (2021). Statistical analysis of the sectoral structure of employment in the business sector of Adjara. 230-240. Available at <http://conferenceeconomics.tsu.ge/doc/2021%20konf.pdf>
- [23] Rob A. Wilson, Geoff Briscoe. (2004). *The impact of human capital on economic growth: a. Luxembourg: The European Communities*. Available at https://www.cedefop.europa.eu/files/BgR3_Wilson.pdf
- [24] Tabatadze, M. (2022). Managing Human Capital Amidst Pandemic Waves—Challenges and Opportunities: Forbes. Available at <https://forbes.ge/adamianuri-kapitalis-marthva-pandemiis-talghebs-shoris-gamotsvevebi-da-shesadzleblobebi/>
- [25] Takidze, A. (2006). A.R. of Adjara Formation and use of labor resources. Tbilisi: source of knowledge. Available at https://elfiles.emis.ge/uploads/10503/conversions/Takidze_Amiran-compressed.pdf

- [26] Tshetskladze, L. (2016). Innovation is a determining factor of business competitiveness. *Innovation Economics and Management*, 1(1), 82-86. Available at https://nier.ge/images/statia_09_82-86.pdf
- [27] Tsiklashvili N.,... (2019). The process of migration redistribution within the Adjara Mountains in the modern stage. (8), 83-89. <https://doi.org/10.35945/gb.2019.08.009>
- [28] *Union of Young Scientists. (2016). Labor market research. Batumi: "Intelligence".*

Citation:

Surmanidze I. (2022) Human Capital Transformation And Business Potential Utilization Factors In The Autonomous Republic of Adjara.. *Innovative Economics and Management: International Scientific Journal*, 9(3), 56-72